

*Н. П. Стучинська,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*N. Stuchinska,
graduate student of department of globalistik, eurointegrations and management national safety,
National academy of state administration, is at President of Ukraine*

CIVIL SOCIETY AS A SUBJECT OF PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY

У статті проаналізовано сучасні підходи щодо визначення сутності громадянського суспільства, визначено його функції та основні складові. Вказано на нові тенденції розвитку громадянського суспільства, зокрема збільшення кількості соціальних мереж та інших Інтернет-спільнот. Розкрито структуру громадянського суспільства з врахуванням інформаційних можливостей його учасників. Систематизовано функції громадянського суспільства. Виокремлено структури громадянського суспільства, що мають підвищене соціальне значення. Вказано на безпековий аспект функціонування громадянського суспільства. Досліджено взаємозв'язки громадянського суспільства, уряду та бізнесу. Проаналізовано тенденції розвитку громадянського суспільства та трансформацію форм його впливу на економічну безпеку як складову національної безпеки.

In the article modern approaches are analysed in relation to determination of essence of civil society, his functions and basic constituents are certain. It is indicated on new progress of civil society trends, in particular increase of amount of social networks and other Internet-associations. The structure of civil society is exposed taking into account informative possibilities of his participants. The functions of civil society are systematized. The structures of civil society, which have an enhance-able social value, are selected. It is indicated on the aspect of safety of functioning of civil society. Investigational intercommunications of civil society, government and business. Progress of civil society trends and transformation of forms of his influence are analyzed on economic security as constituent of national safety.

Ключові слова: *громадянське суспільство, національні інтереси, національна безпека, економічна безпека.*

Keywords: *civil society, national interests, national safety, economic security.*

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Чітка артикуляція національних інтересів сучасної держави не може відбуватися поза громадянським суспільством, оскільки наявність у країні ефективної мережі громадських організацій стає однією з важливих складових системи національної безпеки. Така точка зору закріплена на державному рівні у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. згідно з яким, громадяни України, об'єднання громадян є суб'єктами забезпечення національної безпеки, а розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів визнано пріоритетним напрямом реалізації національних інтересів України [1, с. 19]. У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 року наголошується на значущості ролі, яку мають відігравати інститути громадянського суспільства у вдосконаленні системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони, розвитку системи військово-патріотичного виховання [2, с. 5].

За роки незалежності громадянське суспільство в Україні значно зміцнилося. Якщо розглядати його трансформації на міждержавному рівні, то можна стверджувати про період розквіту громадянського суспільства. Інформаційно-комунікаційні технології, геополітика і розвиток ринкових відносин забезпечили необхідне підґрунтя та можливості створення великої кількості громадських організацій у світі, які в свою

чергу зумовили розвиток новітніх он-лайн та офф-лайн форм впливу громадян на процеси державного управління, національну та економічну безпеку.

Разом з тим, наукових праць, що досліджували б вплив сучасного громадянського суспільства на безпекову сферу країни (зокрема, на економічну безпеку як складову національної безпеки) в науково-інформаційному просторі України спостерігається недостатньо. Це дозволяє поставити питання про наукове висвітлення особливостей взаємодії громадянського суспільства з системою забезпечення національної (економічної) безпеки.

Огляд літературних джерел. Якщо торкнутися історичних витоків громадянського суспільства, то його сутність свого часу досліджували Ч.Беккаріо, Д.Віко, Т.Гоббс, Г.Гроцій, Дж. Локк. Становленню громадянського суспільства та його впливу на формування державної політики присвячено праці А.Дюркгейма, Г.Спенсера, Н.Лумана, Т.Парсонса, Р.Мертонса. Німецький вчений Р.Дарендорф дослідив суть соціального конфлікту, де виокремив соціальні позиції та ролі учасників конфлікту з позицій громадянського суспільства. Л.Зідентоп визначив роль демократії у суспільному розвитку та розглянув поняття демократичної культури, яка теж безпосередньо стосується проблематики громадянського суспільства. Комунікативні моделі громадянського суспільства висвітлили у своїх працях Г.Ласуел, К.Шенон, В.Уівер, Б.Уетслі, П.Лазарсфельд. Діалог держави та суспільства як важливу складову державної комунікації досліджували М.Бубер, Ф.Ронцевейг, Ф.Ебнер, Г.Коен, Ю.Лотман [10-12].

Не є винятком сучасна Україна, де феномен громадянського суспільства вивчається як на державному, так і громадсько-приватному рівнях. Досить згадати дисертаційні дослідження, авторами яких є Боднар К. А., Бойчук М. А., Горбань О. В., Гурицька М. С., Давиденко В. В., Косілова І. О., Кравчук В.М., Новоскольцева Л.О., Сергєєв В.С., Товмаш Д.О., Чувардинський О.Г. та ін. У працях М.Сунгуровського аналізуються основні причини виникнення політичних та економічних загроз, здійснюється їх класифікація, досліджуються окремі аспекти формування системи забезпечення національної безпеки [3]. І.Розпутенко дослідив принципи формування громадянського суспільства в Україні в умовах глобалізаційного розвитку [4].

Цілі дослідження. Виокремлення суб'єктів громадянського суспільства, які спрямовують свою діяльність на зниження соціальних та економічних негативів, впливаючи тим самим на економічну безпеку суспільства; дослідження взаємозв'язків між цими суб'єктами та тенденцій їхнього розвитку.

Вклад основного матеріалу. Громадянське суспільство в сучасному розумінні його сутності являє собою складну, розмаїту систему індивідів, громад і організацій, кількість яких постійно зростає, а структурно-функціональні характеристики – урізноманітнюються. Інформаційні та комунікаційні технології відкрили нові сфери об'єктивної можливостей громадянського суспільства, що зумовило значне зростання он-лайн-організацій, діяльність яких завдяки Інтернет-мережі легко долає будь-які географічні, соціальні та фізичні бар'єри. Соціальні мережі дають змогу дедалі зростаючій кількості людей об'єднуватися та колективно відповідати на соціальні виклики.

Значне збільшення кількості громадських організацій, заснованих на технологіях Інтернет-спілкування, відбувається в усіх без винятку регіонах світу. За останні роки їх чисельність істотно збільшилась і в Україні. Як йдеться в «Yearbook of International Organizations», кількість міжнародних неурядових організацій з українськими учасниками збільшилась з 6 000 в 1990 році до більш ніж 50 000 у 2006 році, і станом на 2013 р. становила 65 000. На національному та регіональному рівні в одному лише Китаї налічується більше 460 000 офіційно зареєстрованих некомерційних організацій, у яких працюють майже шість мільйонів співробітників [5]. Отже, доводиться констатувати активне вторгнення Інтернет-спільноти (надсучасного прояву громадянського суспільства) у визначальні сфери людської життєдіяльності, зокрема у сферу економічної безпеки.

Розглядаючи роль громадянського суспільства у забезпеченні економічної безпеки держави, вважаємо за доцільне насамперед визначитися у дефініціях і з'ясувати сутність поняття «громадянське суспільство». Огляд літературних джерел свідчить, що означення варіюються залежно від інституцій, що входять до його складу, специфіки країн та функцій, виконуваних громадянським суспільством.

У зарубіжній науковій літературі громадянське суспільство зазвичай трактується як «область поза сім'єю, ринком та державою», що охоплює багатьох соціальних суб'єктів та визначається широким спектром цілей, структур, ступенем організації, членством, географічними особливостями [6].

Світовий Банк також не обійшов увагою необхідність осучаснення сутності громадянського суспільства як наукової категорії, запропонувавши наступне визначення: громадянське суспільство – це «широкий спектр неурядових і неприбуткових організацій, які існують в суспільному житті, виражають інтереси та цінності своїх членів або інших суб'єктів на основі етичних, культурних, політичних, наукових, релігійних або філантропічних міркувань. Тому організації громадянського суспільства охоплюють широкий спектр організацій: громадські групи, неурядові організації, профспілкові союзи, групи корінного населення, благодійні організації, організації, засновані на вірі, професійні об'єднання та фонди» [7].

Науковий аналіз проблеми формування та становлення громадянського суспільства в Україні потребує дослідження базових принципів функціонування засобів масової інформації, політичних партій та громадських організацій з урахування регіональних особливостей та специфіки їхнього впливу на політичну та економічну ситуацію в нашій державі. У цьому контексті важливо дослідити структуру організацій, що складають базу громадянського суспільства.

Європейський союз вважає, що організаційно громадянське суспільство включає в себе «всі недержавні, неприбуткові, безпартійні і ненасильницькі організації, через які люди об'єднуються задля досягнення спільних цілей та ідеалів, будь-то політичних, культурних, соціальних чи економічних». Це

організації, «засновані на членстві, проблемо- та і сервіс-орієнтовані організації». Серед них – «общинні організації, неурядові організації, релігійні організації, фонди, науково-дослідні інститути, гендерні організації, кооперативи, професійні та бізнес-асоціації, неприбуткові засоби масової інформації». Профспілки та організації роботодавців, так звані соціальні партнери, складають «особливу категорію організацій громадянського суспільства [8].

Якщо узагальнити, то громадянське суспільство містить у собі:

- некомерційні організації та організації, які мають організовану структуру та, як правило, є юридично зареєстрованими;

- он-лайн-групи та соціальні спільноти ЗМІ, що можуть бути відносно «організованими», але не обов'язково мати фізичні, юридичні чи фінансові субструктури;

- соціальні колективні рухи, які можуть мати реальну або он-лайн-форму;

- релігійні громади, організації, дотичні до релігійної проблематики, а також релігійних лідерів;

- профспілки й інші трудові організації, що представляють працівників;

- підприємців, які використовують інноваційні та / або ринкові підходи для вирішення соціальних та екологічних питань;

- масові асоціації та рухи на місцевих рівнях;

- кооперативи, що належать і демократично контролюються їх членами.

Щоб зрозуміти роль громадянського суспільства в питаннях забезпечення економічної безпеки, проаналізуємо основні його функції з виокремленням найважливіших за значущістю їхнього впливу на безпекову сферу держави.

Більшість дослідників сходяться на тому, що ролі, які відіграють різні зацікавлені суб'єкти громадянського суспільства, є доволі нечіткими, ситуативними, залежними від поточної ситуації. Поряд з цим, відзначається зростання впливовості деяких інституцій практично на всі суспільні процеси (зокрема релігійних, культурних організацій, соціальних медіа-спільнот та мереж) [6-8].

Виходячи з цього, основними функціями громадянського суспільства є [6]:

• наглядова – моніторинг процесів проведення організаціями та структурами прозорих соціально значущих заходів;

• адвокатська – забезпечення належного рівня обізнаності з соціальними проблемами, ініціювання позитивних змін;

• сервіс-провайдерська – надання послуг для задоволення базових суспільних потреб, головними з яких є освіта, охорона здоров'я, харчування і безпека; впровадження систем реагування на стихійні лиха, готовності реагування на надзвичайні ситуації;

• експертна – впровадження унікальних знань та досвіду для формування політики і стратегій;

• особистісно-формуюча – забезпечення освітою, професійною підготовкою та іншим потенціалом;

• інкубаторна – розробка рішень, які в необхідних ситуаціях можуть бути відтерміновані;

• репрезентативна – надання права голосу маргінальним чи малопредставленим верствам населення;

• стимулююча – заохочення громадян до участі в суспільному житті та забезпеченні прав громадян;

• підтримки базових цінностей – сприяння збереженню та розповсюдженню фундаментальних і універсальних цінностей;

• розбудови стандартів – створення норм, які оновлюють ринкові відносини та державну діяльність.

У загальній палітрі соціальних суб'єктів, що інтегративно утворюють громадянське суспільство, умовна «першість» належить тим, чия діяльність знижує суспільні негаразди та сприяє збільшенню позитивних проявів міжособистісних та між групових комунікацій. Виходячи з цього, серед розмаїття структур громадянського суспільства ми виокремлюємо ті організації, діяльність яких спрямована на вирішення особливо важливих соціальних завдань. Такими завданнями є:

• поліпшення соціальної згуртованості;

• підвищення рівня економічного і соціального розвитку;

• зменшення тягаря бідності й нерівності;

• захист і просування інтересів маргінальних груп;

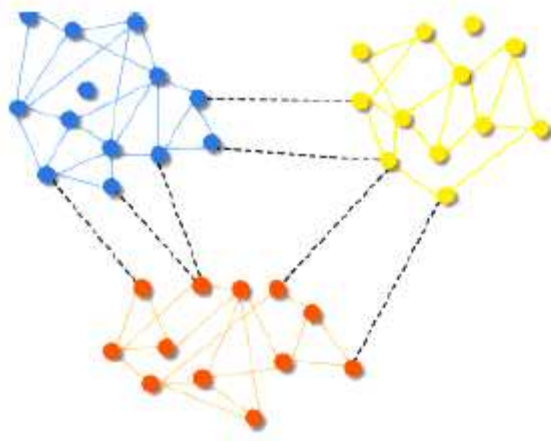
• відстоювання соціальних, громадянських, політичних прав і свобод;

• захист довкілля;

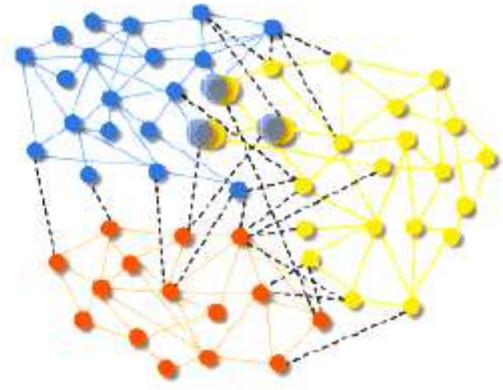
• надання послуг у сфері охорони здоров'я, освіти тощо.

Потрібно визнати, що самотужки жоден суб'єкт громадянського суспільства не може вирішити основних соціальних проблем. Тому поза увагою не має залишатися той факт, що наразі функції громадянського суспільства значною мірою реалізуються шляхом залучення партнерських державних (парламентських, урядових) структур, зацікавленого бізнесу, міжнародних організацій. Завдяки таким взаємозв'язкам унікальна концепція громадянського суспільства як «місця, де ми діємо заради загального блага» розширюється, а роль суб'єктів громадянського суспільства у співпраці з іншими зацікавленими сторонами набуває ознак провідної або й визначальної сили у впровадженні змін, що мають суттєвий вплив на національну (економічну) безпеку. Схожу позицію висловлює Дж. Уолліс, стверджуючи, що унікальність громадянського суспільства полягає в тому, що воно «змушує працювати інші сектори, використовуючи їхні можливості та приймаючи рішення» [9].

На сучасному етапі розвитку структури та функцій громадянського суспільства система взаємозв'язків уряду, бізнесу та громадянського суспільства (так званих «секторів») зазнає значних трансформацій (рис. 1) [6].

Стара парадигма

Нова парадигма

● Бізнес ● Уряд ● Громадянське суспільство

Рис. 1. Взаємозв'язок уряду, бізнесу та громадянського суспільства

Стара парадигма взаємин між урядом, бізнесом та громадянським суспільством базується на таких основних принципах:

- уряд, громадянське суспільство та бізнес функціонують паралельно кожен у своїй сфері.
- між ними виникає певна взаємодія, але вона залишається обмеженою – кожен сектор діє незалежно, практично не впливаючи на інший.
- має місце самовизначення функцій кожного сектору.

У новій парадигмі спостерігається ряд важливих змін, зокрема:

- зростає активність у вирішенні соціальних проблем у кожному із секторів та виникає більш тісна інтеграція в об'єднаному просторі;
- виникають нові форми співпраці, партнерства та підвищення результативності в результаті перетину секторів;
- розвиваються традиційні функції в секторах;
- розвиваються нові гібридні види організацій.

Громадянське суспільство привносить нові функції, можливості та цінності для інших секторів або в статусі офіційного партнера, або через неформальні форми співпраці, чи, навіть, через так звані «побічні» ефекти. Крім того, експерти, що представляють бізнес, уряд і міжнародні галізації, підкреслюють зростання ролі громадянського суспільства в системі державного управління.

Проаналізуємо сутність взаємозв'язків громадянського суспільства у контексті їхньої важливості для забезпечення економічної безпеки.

Насамперед розглянемо **взаємозв'язки громадянського суспільства та бізнесу**. Громадянське суспільство дозволяє більш ефективно зосереджувати легітимність, активи та інтелект бізнесових кіл з метою пошуку рішень, які можуть доповнювати або узгоджуватися з інтересами приватного сектора економіки. Громадянське суспільство звикло робити «більше з меншого». Такого ж підходу воно вимагає від прагматичних бізнесових структур.

Узгодивши інтереси, громадянське суспільство та бізнес-організації можуть створювати ефективну коаліцію задля ініціювання дискусії з важливих суспільних питань та поступового нарощування її формату. Зрештою, визначні гравці приватного сектору, побудувавши умовну «дорожню карту» відносин з ключовими суб'єктами громадянського суспільства, суттєво впливають на формування громадської думки, а також отримують змогу впливати на державну політику.

Проаналізуємо **взаємозв'язки громадянського суспільства та уряду**. В рамках «соціальної основи для демократії» громадянське суспільство являє собою фундаментальну частину демократичної системи і акцентує увагу на питаннях, що мають першочергове значення. Громадянське суспільство має здатність: вказувати на гострі соціальні суперечності, представляючи тих суб'єктів, голосом яких зазвичай нехтують; мобілізувати рухи громадян, заручившись підтримкою всіх зацікавлених сторін; сприяти формуванню довіри до політичної системи шляхом підвищення її прозорості та підзвітності.

З точки зору формування державної політики, громадянське суспільство має беззаперечну цінність як надійний партнер у залученні громадян до процесів управління, розширенні масштабу інновацій, впроваджуваних у соціальні послуги та забезпеченні глибоких предметних знань та передового досвіду у

галузях, важливих для економічної безпеки. Представники громадянського суспільства часто діють в інтересах суспільства як інформатори, відслідковуючи сумлінність та відповідальність установ і окремих осіб у питаннях екологічного та економічного характеру (наприклад, забруднення навколишнього середовища або ухилення від сплати податків). Ця цінна послуга суттєво доповнює державне регулювання і нагляд, але в сучасній Україні вона залишається недооціненою.

Нарешті, як йшлося вище, суспільство може виступати як чинник, що є каталізатором міжсекторальних змін, створюючи для урядів додатковий політичний і правовий простір, що сприяє прийняттю важких або непопулярних рішень.

Зупинимося на **взаємозв'язках громадянського суспільства та міжнародних організацій**. Представники громадянських структур мають значний досвід практичної роботи, який може допомогти міжнародним організаціям у формуванні ефективної політики і стратегії. Будучи ближчими до «кінцевих споживачів» глобальних соціальних програм, організації громадянського суспільства можуть бути ефективними в аспекті підвищення довіри місцевих громад до діяльності міжнародних організацій. Залучення громадянського суспільства як партнера робить втручання (інтервенції) глобальних гравців більш ефективними на місцях, що дає змогу досягати тих цілей, у яких є найбільша зацікавленість.

З появою нових форм державно-приватного партнерства громадянське суспільство може також забезпечити підзвітність міжнародних організацій, роблячи їх діяльність більш результативною, соціально та екологічно відповідальною.

Таким чином, громадянське суспільство, здійснюючи комунікацію бізнесу, уряду, міжнародних організацій та окремих громадян, сприяє посиленню внутрішньої та зовнішньої безпеки держави, забезпечуючи тим самим реалізацію національних інтересів із врахуванням інтересів окремих індивідів.

Висновки. Серед базових цінностей громадянського суспільства пріоритетними є національна безпека, економічний розвиток, поширення духовних та культурних цінностей.

Структури громадянського суспільства, об'єднуючи громадян з метою захисту власних прав та свобод, сприяють розвитку політичної активності та формуванню національної єдності. Це перетворює громадянське суспільство в суб'єкт національної (економічної) безпеки держави.

Громадянське суспільство посилює комунікативний потенціал держави, бізнесу та громади, що дозволяє маневрувати силами та засобами забезпечення національної безпеки, створювати нові соціально-політичні формати захисту національних інтересів у сучасному глобалізованому світі.

Список літератури.

1. Про основи національної безпеки України: [З-н України № 975-IV від 19 червня 2003 року] // Стратегічна панорама. – 2003. – № 3-4. – С. 18-25.
2. Стратегія національної безпеки України: [Указ Президента України від 26 травня 2015 року] / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
3. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України /М.Сунгуровський // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=111
4. Розпутенко І.В. Ефективність державного управління та управлінських кадрів в умовах змін: зб. наук. праць / І.В. Розпутенко [та ін.]; заг. ред. І.В. Розпутенко; Національна академія держ. управління при Президенті України. Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів. - К. : Видавництво НАДУ, 2005. – 168 с.
5. Union of International Association (2012): Yearbook of International Organizations / [Електронний ресурс] Режим доступу: www.yia.be.
6. World Economic Forum (2013): The future role of civil society, Geneva: World Economic Forum / [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf.
7. World Bank (2009): World Bank - Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007-2009, Washington DC: World Bank / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/CSO/Resources/CivilSocietyBook2009final.pdf>.
8. EUISSS, European Commission, and UNU-CRIS (2010): The Role of Civil Society in Global Governance, Brussels: European Union / [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/events-127-synthesis-report%20_en.pdf.
9. Wallis, J. 2010. Rediscovering Values: On Wall Street, Main Street, and Your Street, New York: Howard Books.
10. Гревцова Л. Становлення громадянського суспільства в Україні як суб'єкта національної безпеки держави / Л. Гревцова // Освіта регіону. – 2013. – № 2. – С. 85.
11. Корнієвський О.А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки України: дис. д. політ. н.: 23.00.02 / Олександр Анатолійович Корнієвський. – К., 2011. – 415 с.
12. Ревак І.О. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави / І.О. Ревак, В.Ю. Прокопенко // Системи обробки інформації. – 2010. – Вип. 3. – С. 152-154.
13. World Economic Forum (2011): Redefining the Future of Growth: the New Sustainability Champions, Geneva: World Economic Forum / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports/redefining-future-growth-new-sustainability-champions>.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “About bases of national safety of Ukraine”, *Stratehichna Panorama*, 2003, vol. 3-4, p. 18-25.
2. Decree of the President of Ukraine (26 May 2015), “The National Security Strategy of Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
3. Sunhurovs'kyj, M. (2001), “The methodological approach to the formation of the national security of Ukraine”, available at: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=111.
4. Rozputenko I.V (2005), “Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia ta upravlins'kykh kadrov v umovakh zmin” [The effectiveness of public administration and management training in climate change], NADU, Kyiv, Ukraine.
5. Union of International Association (2012), “Yearbook of International Organizations”, available at: www.yia.be.
6. World Economic Forum (2013), “ The future role of civil society, Geneva: World Economic Forum” available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf.
7. World Bank (2009), “World Bank - Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007-2009”, available at: <http://siteresources.worldbank.org/CSO/Resources/CivilSocietyBook2009final.pdf>.
8. EUISSS, European Commission, and UNU-CRIS (2010), “The Role of Civil Society in Global Governance, Brussels: European Union” available at: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/events-127-synthesis-report%20_en.pdf.
9. Wallis, J. (2010), “Rediscovering Values: On Wall Street, Main Street, and Your Street”, New York, Howard Books.
10. Hrevtsova L. (2013), “The formation of civil society in Ukraine as a subject of national security”, *Osvita rehionu*, vol. 12 p. 85.
11. Korniiivs'kyj O.A. (2011), “Public associations in the system of national security of Ukraine”, Abstract of Ph.D., dissertation, Political institutions and processes, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.
12. Revak I.O. and Prokopenko V.Yu. (2010), “Objects and subjects of state financial security”, *Systemy obrobky informatsii*, vol. 3 pp. 152-154.
13. World Economic Forum (2011), “Redefining the Future of Growth: the New Sustainability Champions, Geneva: World Economic Forum”, available at: <http://www.weforum.org/reports/redefining-future-growth-new-sustainability-champions>.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2015 р.